

نظرگاه ها، رویکردها و الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی

دکتر محمد جواد پور

عضو هیئت علمی و مدرس دانشگاه

دکتر مجید علی عسگری

استاد یار دانشکده‌ی روان شناسی دانشگاه تربیت معلم تهران

دکتر علیرضا کیامنش

استاد دانشکده‌ی روان شناسی دانشگاه تربیت معلم تهران

دکتر محمد خبیری

استاد یار دانشکده‌ی تربیت بدنی دانشگاه تهران

چکیده

تربیت بدنی به عنوان یکی از شاخه‌های علوم تربیتی، نقش مؤثری در تحقق اهداف تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان ایفا می‌نماید. تربیت بدنی دارای آثار و فواید جسمانی، شناختی و اجتماعی فراوانی است که نقش و جایگاه آن را در نظام آموزشی توجیه می‌نماید. این مقاله با هدف بررسی رویکردها و الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی صورت گرفته است. پس از بررسی اسناد و مدارک و مبانی نظری، خصوصیات و ویژگی‌های مذکور با استفاده از نظرات متخصصان تربیت بدنی و برنامه ریزی درسی اعتبار یابی شده است. برای تعیین رویکردها و الگوهای برنامه‌ی درسی، مجموعه‌ای از آنها تهیه و در اختیار متخصصان قرار گرفت، سپس بر اساس اهداف آموزشی و ویژگی‌های دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی، نظرات آنها پیرامون رویکردها و الگوها با استفاده از مصاحبه، بررسی و در نهایت جمع بندی گردید. رویکردهای شیوه‌ی زندگی فعال، حرکات بدنی و فردی- اجتماعی به عنوان رویکردهای اصلی دوره ابتدایی شناخته شدند و الگوهای تربیت بدنی توسعه‌ای، انسان گرایی، آمادگی جسمانی، آموزش حرکات بدنی، مطالعات حرکت شناسی، تعلیم و تربیت از طریق بازی، خودشناسی، آموزش بر مبنای مراحل رشد و آموزش مبتنی بر مفاهیم، الگوهایی هستند که در این زمینه معرفی شده اند. اما در دوره‌ی ابتدایی الگوهای آموزش حرکات بدنی، تعلیم و تربیت از طریق بازی، مبتنی بر فعالیت و آموزش بر مبنای رشد از بین الگوهای مذکور به عنوان الگوهای غالب شناخته شدند. رویکرد تلفیقی و استفاده از همه‌ی الگوها به تناسب پایه‌های تحصیلی مورد تأکید متخصصان قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: رویکردهای برنامه‌ی درسی، الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی، تربیت بدنی، دوره‌ی ابتدایی.

مقدمه (بیان مسئله، مبانی نظری و تحقیقات انجام شده)

تربیت بدنی^۱ به عنوان یکی از شاخه‌های علوم تربیتی، نقش مؤثری در نقش اهداف تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان ایفا می‌نماید. این پدیده‌ی اجتماعی، بخش مهمی از برنامه‌ی آموزشی کشورها را تشکیل می‌دهد (هاردمن^۲ ۲۰۰۵).

در موردفواید اثرات جسمانی تربیت بدنی در مدارس، به این موارد اشاره شده است:

۱- کاهش دادن خطر بیماری قلب

۲- افزایش آمادگی جسمانی

۳- تقویت استخوان بندی

۴- کمک به وزن متعادل

۵- ارتقاء تندرستی و شیوه‌ی زندگی فعال^۳ (پومیلگاچ^۴ وهمکاران ۲۰۰۳ ص ۸).

ضرورت درس تربیت بدنی در مدارس به بعد جسمانی خلاصه نشده، بلکه دارای اثرات و فواید شناختی، روان شناختی و اجتماعی است. فواید ذهنی و شناختی تربیت بدنی دارای جایگاه خاصی است که عمده‌ترین آنها به شرح زیر می‌باشد.

۱- عملکرد علمی را افزایش می‌دهد. مطالعات نشان می‌دهد زمانی که بهره‌ی هوشی دانش آموزان یکسان باشد، بچه‌هایی که در فعالیت های جسمانی روزانه شرکت می‌کنند، عملکرد بالاتری نسبت به سایر بچه‌هایی که در فعالیت های جسمانی شرکت نمی‌کنند دارند.

۲- قضاوت ذهنی را بهبود می‌بخشد. تربیت بدنی عمل بچه ها را در قضاوت ذهنی و حل مسئله افزایش می‌دهد. آنها یاد می‌گیرند تا احساس مسئولیت نمایند و این موضوع قدرت رهبری آنها را در تصمیمات گروهی افزایش می‌دهد.

۳- خودنظمی را در بین آنها افزایش می‌دهد.

۴- هدف گذاری^۵ را در آنها تشویق می‌کند (مک کوی ۱۹۹۶ص ۹۸).

فواید روان شناختی و اجتماعی تربیت بدنی شامل موارد زیر می‌باشد:

۱- اعتماد به نفس^۶ و عزت نفس^۷ را در بین دانش آموزان افزایش می‌دهد.

۲- استرس را در دانش آموزان کاهش می‌دهد.

۳- ارتباطات بین گروه های هم سن را تقویت می‌کند.

^۱-Physical education

^۲-Hard man

^۳-Active life style

^۴-Pomelagoch

^۵-Goal setting

^۶-Self - confidence

^۷-Self - esteem

۴- خطر افسردگی را در آنها کاهش می‌دهد.

۵- تندرستی و شیوه‌ی زندگی فعال را در آنها ارتقا می‌دهد (پاول نیکولای ۱۹۹۷ص ۹).

توجه به رسالت‌های تربیتی، سبب پیوند تربیت بدنی با تعلیم و تربیت شده است و نقش آن را علاوه بر کارکردهای ذهنی، جسمانی و روان شناختی به کارکردهایی نظیر اجتماعی کردن افراد جامعه، تلطیف روح کودکان و نوجوانان، انتقال میراث فرهنگی و افزایش روحیه‌ی مسئولیت پذیری افزایش داده است.

یکی از مباحثی که می‌تواند مورد بحث قرار گیرد، ارتباط و هماهنگی درس تربیت بدنی با سایر دروس در نظام آموزشی است. اهداف و مقاصد آموزشی این درس باید در مجموع نظام آموزشی مورد ارزیابی قرار گیرد تا براساس آن بتوان در مورد جهت گیری‌های آن سخن گفت.

«تربیت بدنی یعنی حرکت و تربیت از طریق حرکت. این رشته‌ی درسی، پیوستگی انکارناپذیری با علوم تربیتی از یک سو و علوم تجربی از سوی دیگر دارد. مفاهیم و اطلاعاتی که تربیت بدنی را غنی می‌سازد، از این دو حوزه‌ی وسیع سرچشمه می‌گیرد» (راهنمای برنامه درسی تربیت بدنی ۱۳۷۹ ص ۲).

موضوع فوق، چشم انداز^۱ درس تربیت بدنی را در قالب تحقق یکی از ابعاد اصلی تعلیم و تربیت در نظام آموزشی روشن نموده است. تعلیم و تربیت از طریق ورزش، هماهنگی و انسجام درس تربیت بدنی را با سایر دروس برقرار نموده و در راستای اهداف و مأموریت‌های نظام آموزشی قرار می‌دهد. حلقه‌ی اتصال درس تربیت بدنی به نظام آموزشی از طریق برنامه‌ی درسی^۲ صورت می‌گیرد. برنامه‌ی درسی از ابتدای قرن بیستم با انتشار کتاب برنامه‌ی درسی توسط بابت^۳ در سال ۱۹۱۸ استقلال خود را از علوم تربیتی اعلام نمود. در طول فعالیت این رشته‌ی علمی، مطالعات و تحقیقات متعددی در زمینه‌ی مفاهیم موجود در برنامه‌ی درسی صورت گرفت. متخصصانی چون راگ^۴، کازول^۵ و تایلر^۶ مفاهیم و ادبیات نوینی را در برنامه‌ی درسی وارد نمودند.

اولین تلاش منسجم در زمینه‌ی نظریه‌ی برنامه‌ی درسی^۷ توسط بوشامپ^۸ در سال ۱۹۶۲ انجام شد. او در کتاب خود با عنوان نظریه‌ی برنامه‌ی درسی تلاش نمود تا نظریه‌ی برنامه‌ی درسی را از نظریه‌ی آموزش و پرورش جدا نماید و جایگاه آن را در مباحث

^۱-Vision

^۲- Curriculum

^۳-Bobbitt

^۴-Rugg

^۵-Caswell

^۶-Tyler

^۷-Curriculum theory

^۸-Beauchamp

نظری مشخص نماید. او با تفکیک نظریه‌های مختلف زیر مجموعه‌ی آموزش و پرورش، نظریه‌ی برنامه‌ی درسی را یکی از نظریه‌های مهم یاد کرد که به دو بخش طراحی برنامه‌ی درسی^۱ و نظریه‌ی مهندسی^۲ یا برنامه ریزی درسی تقسیم می‌گردد (بوشامپ ۱۹۸۱). حوزه‌ی تربیت بدنی و ورزش نیز متأثر از رشد و توسعه‌ی الگوهای برنامه ریزی درسی پیشرفت قابل توجهی از دهه‌ی ۱۹۶۰ به بعد داشته است. از سال ۱۹۷۰ به بعد رویکردهای متفاوتی در تدوین برنامه‌های تربیت بدنی وجود داشته که این موضوع در نگرش به موضوعات علوم ورزشی مسائل مرتبط با آن ایجاد شده است. هاگ و نیکسون^۳ در سال ۱۹۷۰ پیشنهاد کردند که چارچوب نظری برنامه‌ی درسی تربیت بدنی باید براساس دیسیپلین های علوم ورزشی (پزشکی، بیوشیمی و فیزیولوژی) و علوم تربیتی (برنامه‌ی درسی و نظریه آموزشی، پایه گذاری گردد (لوی ۱۹۹۱).

رویکردهای آمادگی جسمانی و حرکات در بسیاری از برنامه های درسی تأکید شده است (مک کوی ۱۹۹۶، پاول نیکولای ۱۹۹۷).

بر اساس توجه به یکی از منابع برنامه‌ی درسی^۱ منبع مورد نظر، محور و اساس برنامه‌ی درسی را تشکیل می دهد. برنامه هایی که با رویکرد جامع و استراتژیک تدوین توانسته اند نگاه چند بعدی داشته و با نگرش دقیق به منابع و مراحل برنامه‌ی درسی، همه‌ی ابعاد مورد نظر در برنامه‌ی درسی را تحت شعاع خود قرار دهند (چارچوب برنامه‌ی درسی تربیت بدنی آمریکا ۱۹۹۹).

رویکردهای آمادگی جسمانی، حرکات و شیوه‌ی زندگی فعال جسمانی نگاه کامل و جامعی در این زمینه به شمار می آید (انجمن بین المللی سلامت، تربیت بدنی، تفریح، ورزش و حرکات موزون ۲۰۰۱).

دیویس^۴ در سال ۱۹۹۷ در مقاله‌ی خود، به بررسی اهداف و اجرای برنامه‌ی درسی ملی تربیت بدنی در چین پرداخت و تلاش نمود رابطه‌ی بین تربیت بدنی و ورزش را در کشور چین توصیف نماید. دو جنبه‌ی بی همتا در برنامه‌ی درسی چین عبارت است از آزمون آمادگی جسمانی در دوره‌های مختلف تحصیلی و رابطه‌ی متعادل بین تربیت بدنی و ورزش. آزمون آمادگی جسمانی موجب می‌شود مسئولیت پذیری برای برنامه های تربیت بدنی مدارس فراهم شود (اسمعیلی ۱۳۸۳).

مارک جیم تیمبو^۵ در پایان نامه‌ی دوره‌ی دکتری برنامه ریزی و آموزش، به تدوین برنامه‌ی درسی تربیت بدنی کشور مالوای پرداخت. این پایان نامه در دانشگاه

¹- Curriculum design

²- Enginery theory

³- Haag and Nixon

⁴- Davis

⁵- Mark Jimu Tembo

ویرجینای آمریکا دفاع شده است. در این تحقیق که با هدف تعیین و ارائه‌ی الگوی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی صورت گرفته، محقق به استناد چهار برنامه‌ی آموزشی که در کشورهای آمریکا و انگلیس اجرا شده تلاش نموده برنامه‌ی درسی ویژه‌ی کشور مالای را طراحی و هنجاریابی نماید. او با بیان اهداف ملی تعلیم و تربیت کشور مالای، الگوی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی را با ذکر اهداف، محتوا و تجارب یادگیری فراگیران در پایه‌های اول تا دوازدهم، بیان نمود (تیمبو ۲۰۰۲).

دپارتمان تعلیم و تربیت ایالت کالیفرنیا در سال ۲۰۰۴ مدل محتوای استاندارد تربیت بدنی را برای مدارس دولتی طراحی نمود. در این برنامه که برای دوره‌ی ابتدایی تدوین شده روی این موضوع تأکید شده است که چگونه دانش آموزان در محیطشان حرکت کنند و حرکت در فضا، زمان، تغییر در حرکات بدنی و دستکاری کردن زمان، فضا، دقت و سرعت را یاد بگیرند. برای تحقق استانداردهای پنج گانه در دوره‌ی ابتدایی در هر پایه‌ی تحصیلی، استانداردها در پنج قلمرو مفاهیم حرکات بدنی، مدیریت بدن^۱، حرکات جابه جایی^۲، مهارت دستکاری کردن^۳ و مهارت های ریتمیک و منظم ذکر کرده که براساس آن اهداف و محتوای نامه‌ی درسی به تفصیل بیان شده است (مدل محتوای استاندارد تربیت بدنی کالیفرنیا ۲۰۰۴).

در سال ۱۳۷۹ مجموعه‌ای تحت عنوان برنامه ریزی درسی تربیت بدنی توسط اداره‌ی کل تربیت بدنی دختران انجام شد. در این مجموعه اهداف تربیت بدنی با توجه به نیازها و ویژگی‌های جسمانی، عاطفی، ذهنی و اجتماعی فراگیران در دوره‌ی ابتدایی، دستورالعمل تنظیم و طراحی برنامه‌ی ساعات درسی، جدول اختصاصی فعالیت های ورزشی، بیان شده است (راهنمای معلمان ۱۳۷۹).

در همین سال، مجموعه‌ای تحت عنوان راهنمای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی در دوره‌ی ابتدایی توسط گروه تربیت بدنی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش انتشار یافت. این مجموعه، مبانی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی را نام برده و رویکردهای برنامه ریزی درسی را در کشورهای مختلف و در ایران بیان نموده است. اهداف تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی در سطوح دانش، مهارت و نگرش، روش‌های آموزشی و ارزش یابی درس تربیت بدنی تشریح شده است (راهنمای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ۱۳۷۹).

مطالعه‌ی تطبیقی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی در دوره‌ی ابتدایی ایران و کشورهای منتخب جهان و ارائه‌ی الگو، تحقیقی است که توسط محمدرضا اسمعیلی در پایان نامه‌ی دوره‌ی دکتری تربیت بدنی دانشگاه تربیت معلم در سال ۱۳۸۳ به انجام رسیده است. هدف

¹Body management

²Locomotor movement

³Manipulative

از این پژوهش، مطالعه‌ی تطبیقی و ارائه‌ی الگوی پیشنهادی بود. اهداف ویژه‌ی تحقیق نیز براساس متغیرهای تحقیق شامل توصیف و مقایسه‌ی متغیرهای برنامه‌ی درسی شامل اهداف کمی، محتوای آموزشی، زمان درس، مکان ورزش، مواد و وسایل ورزشی و روش‌های ارزش یابی است. الگوی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی پس از تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق پیشنهاد شده است. تحقیق از نوع بنیادی و به روش توصیفی و مقایسه‌ی ای ارائه شده است (اسمعیلی ۱۳۸۳).

در کشور ما، با توجه به سابقه‌ی ۸۰ سال آموزش درس تربیت بدنی به این موضوع به صورت علمی توجه کمتری مبذول شده است. تدوین برنامه‌ی درسی تربیت بدنی در ایران، علی‌رغم پیشرفت قابل توجه در مبانی نظری برنامه‌ریزی درسی به ویژه برنامه‌ی درسی تربیت بدنی از الگوهای علمی این رشته پیروی نکرده و عناصر اساسی آن دارای ارتباط و انسجام منطقی نیست. آموزش این درس به طور سنتی به سوی آموزش رشته‌های ورزشی گرایش پیدا کرده و بسیاری از اهداف آن حاصل نشده است.

در این مقاله تلاش براین است که براساس یافته‌های نظری از علوم ورزشی و ورزش تربیتی در حوزه‌ی برنامه‌ی درسی، ویژگی‌ها و خصوصیات رویکردها و الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی بیان گردند.

سؤالات پژوهش

- ۱- چه رویکردهایی در تدوین برنامه‌ی درسی تربیت بدنی وجود دارد و ویژگی‌ها و خصوصیات رویکردهای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی چیست؟
- ۲- چه الگوهایی برای طراحی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی وجود دارد و ویژگی‌های آن کدامند؟

روش‌شناسی تحقیق (روش تحقیق، جامعه، نمونه‌ی آماری، روش نمونه‌گیری و ابزاراندازه‌گیری)

روش انجام مطالعه، توصیفی - تحلیلی است. تلاش گردیده است که کلیه‌ی منابع، اسناد و برنامه‌های درسی تربیت بدنی، تحقیقات انجام شده، مبانی نظری برنامه‌ی درسی، بررسی و براساس آن رویکردها و الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی شناسایی شود. سپس با نظرخواهی از متخصصان تربیت بدنی و برنامه‌ریزی درسی این ویژگی‌ها با توجه به خصوصیات رشدی دانش‌آموزان در دوره‌ی ابتدایی و اهداف تربیت بدنی در این دوره اعتبار یابی گردید. بدین منظور ۲۰ نفر از متخصصان تربیت بدنی و برنامه‌ریزی درسی از دانشگاه

های تهران، تربیت معلم، تربیت مدرس و علامه طباطبایی به عنوان نمونه‌ی آماری و با روش نمونه گیری هدفمند انتخاب شدند. متخصصان تربیت بدنی با گرایش مدیریت و برنامه ریزی که با نحوه‌ی تدوین برنامه های درسی و متخصصان برنامه ریزی درسی که با اهداف و محتوای تربیت بدنی آشنا باشند در حد بسیار کم وجود دارند. بنابراین، تلاش گردید، متخصصان مذکور، شناسایی و در نمونه‌ی آماری قرار گیرند. ابزار جمع آوری اطلاعات، پرسش نامه و به صورت مصاحبه‌ی حضوری نظرات متخصصان پیرامون رویکردها و الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی جمع بندی شده است.

تجزیه و تحلیل اطلاعات

پس از بررسی اسناد و مدارک و مطالعه‌ی برنامه‌ی درسی سایر کشورها و مرور تحقیقات انجام شده برای پاسخ گویی به سؤالات پژوهشی، ابتدا رویکردها و الگوها طراحی برنامه‌ی درسی، معرفی و سپس ویژگی‌ها و خصوصیات هر کدام از آنها ارائه گردید. ویژگی ها و خصوصیات رویکردها و الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی پس از تعیین، توسط متخصصان تربیت بدنی و برنامه ریزی درسی اعتبار یابی شده است.

سؤال اول - چه رویکردهایی در تدوین برنامه‌ی درسی تربیت بدنی وجود دارد و ویژگی‌ها و خصوصیات آنها چیست؟

الف) معرفی رویکردهای اساسی

رویکردها، بخش مجزایی از یک برنامه‌ی درسی به شمار نمی‌آیند، بلکه پس از مطالعه‌ی برنامه درسی و فهم دقیق آن می‌توان در خصوص جهت گیری ها و تلقی‌های اساسی، آن را استنباط نمود. رویکرد برنامه‌ی درسی، منعکس کننده‌ی نگرش فلسفی نسبت به فراگیر، جامعه و برنامه‌ی درسی (رشته‌ی تخصصی) است (یار محمدیان ۱۳۷۹). از بین منابع اصلی برنامه‌ی درسی به کدام منبع توجه بیشتری شده و محور و اساس کدام منبع قرار می گیرد. رویکرد برنامه‌ی درسی، بیانگر میزان توجه به منابع اساسی است. تربیت بدنی به عنوان یکی از علوم بین رشته‌ای^۱ دارای کارکردهای مختلف فرهنگی، اجتماعی، آموزشی و زیستی است. برنامه‌ی درسی تربیت بدنی جهت تحقق اهداف تعلیم و تربیت از رویکردهای مختلفی استفاده می‌نماید.

¹- Multi - disicipline

«رویکردهای گوناگونی در ارائه‌ی برنامه‌های درسی تربیت بدنی در کشورهای مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد. مهم‌ترین این رویکردها عبارتند از آموزش ورزش‌ها^۱، آمادگی جسمانی و سلامت^۲ و مدل چند فعالیتی^۳ (راهنمای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ۱۳۷۹ ص ۳).

در مورد هر یک از رویکردهای مذکور دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. به طور مثال در زمینه‌ی آموزش تربیت بدنی دو دیدگاه اساسی وجود دارد که به آنها اشاره خواهد شد.
۱- آموزش بدنی^۴: در این دیدگاه برنامه‌های آموزش تربیت بدنی و اهداف آن روی سلامت و آمادگی جسمانی تأکید می‌نماید.

۲- آموزش از طریق جسمانی^۵: در این دیدگاه اهداف و فعالیت‌هایی که با تعلیم و تربیت عمومی مشابه است، سروکار دارد (لوی ۱۹۹۱).

در رویکرد برنامه‌ی درسی بر پایه‌ی آموزش تربیت بدنی تحقیقات متعددی صورت گرفته که بخش اعظم آنها در زمینه‌ی فرایند تدریس^۶ می‌باشد.

در استانداردهای تربیت بدنی انجمن بین‌المللی سلامت، تربیت بدنی، تفریح، ورزش و حرکات موزون در سال ۲۰۰۱ به رویکردهای شیوه‌ی زندگی فعال، حرکات بدنی و رویکرد فردی- اجتماعی تأکید شده است (انجمن بین‌المللی سلامت، تربیت بدنی، تفریح، ورزش و حرکات موزون ۲۰۰۱).

در چارچوب برنامه‌ی درسی تربیت بدنی در دوره‌ی ابتدایی آمریکا ۱۹۹۹ رویکردهای برنامه‌ی درسی در سه رویکرد کلی به شکل زیر بیان شده است:

۱- رویکرد شیوه‌ی زندگی فعال

۲- رویکرد حرکت

۳- رویکرد فردی- اجتماعی و فرهنگی (چارچوب برنامه‌ی درسی تربیت بدنی آمریکا

۱۹۹۹).

در برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ایرلند بر رویکرد فردی- اجتماعی تأکید شده است. در برنامه‌ی درسی مذکور، ویژگی‌های رشد جسمانی ملاک و محور قرار گرفته است (راهنمای معلم برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ایرلند ۱۹۹۹).

در برنامه‌ی درسی تربیت بدنی کشور آلمان رویکردهای آمادگی جسمانی، حرکات بدنی و فردی اجتماعی تأکید شده است (اسمعیلی ۱۳۸۳).

¹-Sport education

²-Health – related fitness

³-Multi activity model

⁴-Education of – the physical

⁵-Education – through – the physical

⁶-Teaching process

در برنامه‌ی درسی تربیت بدنی کشور استرالیا بر رویکردهای شیوه‌ی زندگی فعال و آمادگی جسمانی تأکید شده است (برنامه‌ی درسی استرالیا ۲۰۰۳).

ب) ویژگی‌ها و خصوصیات رویکردهای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی

برای تدوین برنامه‌ی درسی تربیت بدنی شناخت جهت‌گیری‌های فلسفی و تعیین منابع اساسی نقش مهمی

دارد. بررسی و مطالعه‌ی برنامه‌های درسی و تحقیقات انجام شده در زمینه‌ی تربیت بدنی این امکان را فراهم می‌آورد که بتوان رویکردهای غالب را شناسایی و بر اساس آن ویژگی‌ها و خصوصیات آنها را بیان نمود.

۱- با توجه به ویژگی‌های جسمانی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی از بین سه منبع مؤثر در تدوین برنامه‌ی درسی یعنی دانش آموز، جامعه و رشته‌ی تخصصی رویکردی انتخاب شود که به دانش آموز به عنوان منبع اصلی توجه و تمرکز بیشتری داشته باشد (راهنمای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ۱۳۷۹).

۲- با توجه به ماهیت درس تربیت بدنی و کارکردهای اجتماعی، فرهنگی و تربیتی آن در دوره‌ی ابتدایی، رویکردی در برنامه‌ی درسی انتخاب شود که به ماهیت و اهداف تعلیم و تربیت در این دوره نزدیک تر باشد (همان منبع).

۳- در بسیاری از برنامه‌های درسی تربیت بدنی در دوره‌ی ابتدایی بر رویکرد شیوه‌ی زندگی فعال تأکید شده است (انجمن ملی تربیت بدنی ورزش ۱۹۹۹، انجمن بین‌المللی سلامت، تربیت بدنی، تفریح، ورزش و حرکات موزون ۲۰۰۱).

۴- با توجه به اهداف تربیت بدنی در بسیاری از برنامه‌های درسی مطالعه شده، فقط آموزش رشته‌های ورزشی رویکرد اصلی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی محسوب نمی‌شود (برنامه‌ی درسی تربیت بدنی آمریکا ۱۹۹۹، انجمن بین‌المللی سلامت و تربیت بدنی... ۲۰۰۱ و برنامه‌ی درسی تربیت بدنی استرالیا ۲۰۰۳).

۵- در برنامه‌های درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی، بر رویکردهای شیوه‌ی زندگی فعال، آمادگی جسمانی و رویکرد فردی- اجتماعی و فرهنگی تأکید شده است (چارچوب برنامه‌ی درسی تربیت بدنی آمریکا ۱۹۹۱).

۶- با توجه به اهداف تعلیم و تربیت دوره‌ی ابتدایی و نقش و جایگاه درس تربیت بدنی و ضرورت توجه به کارکردهای جسمانی، اجتماعی، تربیتی و اخلاقی در نظام آموزشی ایران رویکرد تلفیقی تأکید می‌شود.

در زمینه‌ی تعیین رویکردهای برنامه‌ی درسی با توجه به مبانی نظری و تأکید در برنامه‌ی درسی تربیت بدنی انجمن‌های بین‌المللی و کشورهای پیشرفته از متخصصان تربیت بدنی و برنامه‌ریزی درسی سؤال شده که با توجه به اهداف آموزشی این دوره و خصوصیات بدنی 'ذهنی' عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان کدام رویکرد لازم است مورد تأکید قرار گیرد. ۱۰۰ درصد از متخصصان با رویکردهای شیوه‌ی زندگی فعال 'حرکات جسمانی و فردی' - اجتماعی به عنوان رویکردهای اصلی دوره‌ی ابتدایی موافق بودند. در زمینه‌ی ویژگی‌های بیان شده برای رویکردهای برنامه‌ی درسی، ۹۰ درصد از متخصصان با ویژگی‌های ذکر شده موافق و ۱۰ درصد آنها نظراتی داشتند که همه آنها اصلاح شدند.

سؤال دوم: چه الگوهایی برای طراحی برنامه درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی وجود دارد و ویژگی‌های اساسی آن کدامند.

الف) الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی

طرح یا الگوی برنامه‌ی درسی علاوه بر تأثیر پذیری از منابع اصلی برنامه‌ی درسی از عناصر تشکیل دهنده‌ی برنامه‌ی درسی شامل اهداف، محتوی، فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان، منابع و ابزار یادگیری، زمان، فضا، گروه بندی دانش‌آموزان، راهبردهای تدریس و روش‌های ارزش‌یابی اثر می‌پذیرد.

تصمیماتی که در خصوص هر یک از منابع و یا عناصر گرفته می‌شود، ساختار و شکل برنامه‌ها متفاوت می‌شود و طرح‌های مختلفی از آن ناشی می‌شود (مهر محمدی ۱۳۸۰).

الگوهای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی را به یک تعبیر می‌توان به هفت الگو تقسیم

نمود:

۱- الگوی تربیت بدنی توسعه‌ای^۱: در این الگو هدف اصلی تربیت بدنی افزایش فرایند توسعه است. بدین ترتیب فرض بر این است که افراد برای رشد و تکامل از یک الگوی عمومی رشد پیروی می‌کنند که برای دستیابی به حداکثر تکامل رشدی، غنی کردن تربیت محیطی بسیار ضروری است.

۲- الگوی تربیت بدنی انسان‌گرایانه^۲: در این الگو اعتقاد بر این است که فعالیت‌های تربیت بدنی می‌تواند خودشناسی را در فرد ایجاد کند، که این امر به نوبه خود مبنایی برای رشد شخصیت و فرد فراهم می‌آورد. در این الگو، چارچوب ادراکی برای برنامه‌ریزان

^۱Development physical education model

^۲Humantic physical education model

استفاده از روشی است که فرایند رشد را برای شکوفایی مهیا می‌سازد، لذا برای دستیابی به این امر به بیان زمینه خود هدایتی را فراهم می‌آورند.

۳- الگوی آمادگی جسمانی^۱: تأکید به توسعه‌ی سلامتی و برخورداری از یک شیوه‌ی فعال زندگی، چارچوب ادراکی آن برای برنامه ریزان براساس عوامل آمادگی است.

۴- الگوی آموزش حرکات بدنی^۲: یکی از متداول ترین الگوهای سنتی در امر تربیت بدنی آموزش حرکات بدنی است. این الگو محتوای تربیت بدنی را در مجموع حرکاتی تعریف می‌کند که استفاده از این حرکات یادگیری را سرعت می‌بخشد. هدف از آموزش حرکات بدنی، مطالعه‌ی اصولی است که اجرای حرکات روزمره را برعهده دارد و نیز کسب مهارت برای حفظ این حرکات که معمولاً خودشناسی ناشی از یادگیری را باعث می‌شود. کاربرد این الگو در دبستان است.

لوی^۳ ۱۹۴۷ بنیان گذار این الگو است. آگاهی از بدن^۴، جهت یابی فضایی^۵ و کیفیت‌های حرکتی^۶ چارچوب ادراکی آن را تشکیل می‌دهد.

۵- الگوی مطالعات حرکت شناسی^۷: این الگو شناخت دقیق حرکت را برای بهتر به نمایش گذاشتن مهارت های ورزشی مورد توجه قرار می‌دهد که در مدارس راهنمایی و دبیرستان کاربرد خواهد داشت. لوسون و بلیک ۱۹۸۲ معتقدند که پایه و اساس شناخت حرکت در هر فرد براساس پایه ریزی و توسعه توانایی حرکتی است که خود از طریق آموزش حرکات بدنی ایجاد می‌شود. ساختار این الگو شامل تمرین و آمادگی جسمانی، تغذیه، بیومکانیک، نرمش و ورزش، هماهنگی بدن و زیبایی شناختی حرکتی و یادگیری حرکت می‌باشد.

۶- الگوی تعلیم و تربیت از طریق بازی^۸: آموزش از طریق بازی به عنوان یک دانش پرارزش که دارای اثرات مسرت بخش می‌باشد، به عنوان هسته‌ی مرکزی زندگی، مفهومی بسیار مهم دارد. اجرای صحیح فعالیت هایی مثل بازی، ورزش‌ها و حرکات موزون به فرایندهای آموزشی نیاز دارد.

۷- الگوی خودشناسی^۹: الگوی خودشناسی به این مدعاست که ارزش تجربه در آموزش آن است که این خود به خود ماهیت آموزش آن را مشخص می‌کند. خودشناسی، در مقایسه با بازی می‌تواند هر دو جنبه‌ی برخورداری از ارزش های ذاتی، مثل لذت بخش

1-Physical fitness model

2- Movement education model

3-Lewy

4-Body awarness

5-Space orientation

6-Qualities of movement

7-Kinesology study model

8- Education model through play

9-Self - Image model

بودن، رضایت خاطر فراهم آوردن و سودمند بودن حاصل از منابع را در برداشته باشد. کینیون^۱ ۱۹۶۸ شش نوع ارزش سودمند را که در اثر فعالیت‌های ورزشی در فرد ایجاد می‌شود شناسایی کرد که عبارتند از: الف) ارزش اجتماعی، ب) سلامتی، ج) آمادگی جسمانی، د) زیبایی شناسی، ه) تزکیه، و) ریاضت. بین^۲ ۱۹۷۶ این ارزش‌ها را به عنوان چارچوب ادراکی این مدل می‌شناسد که دانش آموز بنابر اهداف مشخص شده چارچوب فعالیت‌ها را انجام می‌دهد (جوویت ۱۹۹۵ و شفیع نیا ۱۳۸۳).

هر یک از الگوهای هفت‌گانه‌ی فوق براساس تأکید بر یکی از منابع برنامه درسی و یا تمرکز روی یکی از عناصر برنامه‌ی درسی شکل گرفته است. برخی از آنها به یادگیرنده به عنوان عنصر اساسی برنامه‌ی درسی توجه داشتند، همانند الگوی خودشناسی، انسان‌گرایانه و تربیت بدنی از طریق بازی که میزان توجه به فراگیر در برنامه‌ی درسی بیشتر می‌باشد و برخی از آنها همانند الگوی آمادگی جسمانی، آموزش حرکات بدنی و مطالعات و حرکت روی مباحث علمی رشته‌ی تربیت بدنی تأکید دارد. انتخاب هر الگو در برنامه‌ریزی درسی به عوامل مختلفی بر می‌گردد که یکی از مهم‌ترین آنها نظام ارزشی جامعه و اهداف برنامه‌ی درسی است.

کلی و ملوگرانو^۳ ۲۰۰۴ ده الگوی برنامه‌ی درسی برای تربیت بدنی را ذکر نموده‌اند:

۱- آموزش حرکات بنیادی^۴: آموزش حرکات بنیادی و کشف شیوه‌ای برای انجام

حرکات

۲- آموزش آمادگی جسمانی^۵: آمادگی جسمانی و افزایش تمایل به شیوه‌ی زندگی

فعال

۳- آموزش مبتنی بر مراحل رشد^۶: آموزشی که مبتنی بر رشد کودک در زمینه‌های

شناختی، عاطفی و روانی حرکتی می‌باشد.

۴- آموزش مبتنی بر فعالیت^۷: تنوع در فعالیت‌های جسمانی و فراهم کردن فرصت

هایی برای فعالیت جسمانی

۵- آموزش انسان‌گرایی و اجتماعی^۸: تأکید بر رشد اجتماعی و فرهنگی کودک

۶- آموزش ورزش^۹: دانش آموزان همچون یک بازیکن ورزش عمل می‌کند و تأکید

بر یک ورزش ویژه

1-Kenyon

2-Bain

3-Kelly& Melograno

4-Movement education

5-Fitness education

6-Development education

7-Activity - based education

8-Humantac and social

9-Sport education

- ۷- آموزش ورزش‌های طبیعی و فضای باز^۱: تجربه‌ی حضور در طبیعت و فضای باز
- ۸- آموزش مبتنی بر مفاهیم^۲: تأکید بر دانش نظری دانش آموزان
- ۹- آموزش رشد شخصیت^۳:
- ۱۰- الگوی ترکیبی (اسمعیلی ۱۳۸۳ و کلی و ملوگرانو ۲۰۰۴).
- در برخی از منابع به انتخاب الگوی برنامه‌ی درسی کودک محور تأکید شده است. اگر در برنامه‌ی درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی با توجه به خصوصیات و ویژگی‌های رشدی دانش آموزان تأکید نماییم، اصولی برای این الگو وجود دارد که به آنها اشاره می‌شود: ۱- اهمیت لذت بردن در فعالیت های بدنی ۲ - اهمیت بازی در شکل های مختلف ۳- حداکثر مشارکت همه‌ی بچه‌ها در برنامه های ورزشی ۴- توسعه‌ی مهارت ها و افزایش درک دانش آموزان از فعالیت هایی که تجربه می‌کنند. ۵ - فراهم کردن تعادل میان برنامه‌های رقابتی و غیررقابتی ۶ - رعایت توازن میان فعالیت های ساختارمند و غیرساختارمند ۷- فراهم کردن فرصت هایی برای پیشرفت بچه ها ۸ - فراهم کردن فعالیت های مساوی برای هر دانش آموز (راهنمای معلم برنامه درسی تربیت بدنی ایرلند ۱۹۹۹).

ب) ویژگی‌ها و خصوصیات الگوهای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی

- الگوهای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ضمن تأثیرپذیری از منابع اساسی بر عناصر برنامه‌ی درسی تأثیرمی گذارد. با بررسی و مطالعه‌ی برنامه های درسی و تحقیقات انجام شده می توان الگوهای رایج را شناسایی و ویژگی های آن را تعیین نمود.
- ۱- با توجه به ویژگی‌های جسمانی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی دانش آموزان دوره‌ی ابتدایی در طراحی برنامه‌ی درسی از الگویی استفاده شود که منبع و محور اصلی دانش آموز باشد (راهنمای معلم - برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ایرلند ۱۹۹۹).
- ۲- الگوهای مبتنی بر نقش و فعالیت های اجتماعی و الگوی مبتنی بر فعالیت ها، نیازها و علایق دانش آموزان در طراحی برنامه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی با توجه به ماهیت و کارکردهای تربیت بدنی و ویژگی‌های رشدی فراگیران این دوره قابلیت انطباق دارد (جوویت ۱۹۹۵).
- ۳- با توجه به ابعاد شناختی، عاطفی و روانی حرکت دانش آموزان، الگوی ترکیبی با محوریت فراگیر در این درس پیشنهاد می‌گردد (راهنمای معلم - برنامه‌ی درسی تربیت بدنی ایرلند ۱۹۹۹ و شفیع نیا ۱۳۸۳).

¹-Wildemess sport and advont education

²-Conceptually - based education

³-Personality meaning education

۴- با توجه به ماهیت درس تربیت بدنی در دوره‌ی ابتدایی و مأموریت های موجود در آن، الگوهای آموزش آمادگی جسمانی، رشدی، مبتنی بر فعالیت و انسان گرایی کارایی بیشتری در این دوره ایجاد می‌کند (همان منبع).

در خصوص تعیین الگوهای برنامه‌ی درسی ۸۵ درصد از متخصصان تربیت بدنی و برنامه ریزی درسی الگوهای آمادگی جسمانی 'رشدی' مبتنی بر فعالیت ها 'ومفاهیم را به عنوان الگوهای غالب معرفی نمودند. ۱۰۰ درصد از آنها با ویژگی های بیان شده موافق بودند.

نتیجه گیری

دانش آموز، جامعه، رشته‌ی تربیت بدنی به عنون منابع اساسی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی به شمار می‌آید. با توجه به اهداف تعلیم و تربیت و ویژگی‌های جسمانی و روانی فراگیران در دوره‌ی ابتدایی، نظرگاه ها و رویکردهای مختلفی در برنامه‌ی درسی سایر کشورها و بررسی مطالعات انجام شده وجود دارد که هر کدام از آنها منطق و دلایل خاص خود را دارد (چارچوب برنامه‌ی درسی تربیت بدنی آمریکا ۱۹۹۹، انجمن بین المللی سلامتی، تربیت بدنی.... ۲۰۰۱، راهنمای برنامه درسی تربیت بدنی ۱۳۷۹). تصمیماتی که در طول دهه‌ی گذشته در این زمینه صورت گرفته بیانگر نگرش های مختلف با توجه به منابع برنامه‌ی درسی است. آموزش ورزش‌ها، آمادگی جسمانی و سلامتی، آموزش بدنی، شیوه‌ی زندگی فعال، رویکرد حرکات بدنی، رویکرد فردی اجتماعی، رویکردهایی هستند که در برنامه‌ی درسی تربیت بدنی وجود دارد (پاول نیکولای ۱۹۹۷). در مورد ویژگی‌های رویکرد برنامه‌ی درسی این درس، رویکردی انتخاب شود که به خصوصیات و ویژگی‌های رشدی فراگیری نزدیک بوده و در آن دانش آموز منبع اساسی تلقی گردد. شیوه‌ی زندگی فعال 'حرکات جسمانی و رویکرد فردی اجتماعی با توجه به اهداف تربیت بدنی در دوره‌ی ابتدایی و ارتباط آن با اهداف تعلیم و تربیت رویکردهایی هستند که کارایی بیشتری دارند (انجمن بین المللی سلامتی، تربیت بدنی.... ۲۰۰۱، تیمبو ۲۰۰۲). در زمینه‌ی الگوهای طراحی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی که در خصوص عناصر اصلی برنامه‌ی درسی از قبیل اهداف، محتوا، روش های آموزشی و ارزش یابی تصمیم گیری می‌شود باید الگویی انتخاب شود که به اهداف تعلیم و تربیت و ویژگی‌های دانش آموزان در این دوره تناسب داشته باشد، الگوهای تربیت بدنی توسعه‌ای، انسان گرایی، آمادگی جسمانی، آموزش حرکات بدنی، مطالعات حرکت شناسی، تعلیم و تربیت از طریق بازی و خودشناسی از یک طرف و الگوهای حرکات بنیادی، آموزش آمادگی جسمانی، آموزش مبتنی بر مراحل رشد، آموزش مبتنی بر فعالیت،

آموزش انسان گرایی، آموزش ورزش، آموزش ورزش‌های طبیعی، آموزش مبتنی بر مفاهیم و آموزش رشد شخصیت از طرف دیگر مورد بررسی قرا گرفته شد (شفیع نیا ۱۳۸۳، جوویت ۱۹۹۵/اسمعیلی و ۱۳۸۳ کلی و ملوگرانو۲۰۰۴). در مورد ویژگی‌های الگوهای طراحی برنامه درسی، الگوهای مبتنی بر نقش و فعالیت های اجتماعی و الگوهای مبتنی بر فعالیت، نیاز و علائق دانش آموزان در طراحی برنامه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی با توجه به ماهیت و کارکردهای درس تربیت بدنی از قابلیت بالایی برخوردار است. محوریت دانش آموز به عنوان منبع اصلی و هماهنگ کردن عناصر برنامه‌ی درسی با آن از جمله ویژگی‌های طراحی برنامه‌ی درسی است. در مجموع، الگوی آموزش آمادگی جسمانی، رشدی و مبتنی بر فعالیت کارایی بیشتری را در این دوره ایجاد می‌نماید.

منابع

- اسمعیلی، م (۱۳۸۳). مطالعه‌ی تطبیقی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی در ایران و کشورهای منتخب جهان و ارائه‌ی الگو. [رساله‌ی دوره‌ی دکتری دانشکده‌ی تربیت بدنی و علوم ورزشی]. تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- راهنمای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی (۱۳۷۹). گروه برنامه ریزی درسی تربیت بدنی. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
- جوادی پور، م (۱۳۸۵). طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه‌ی درسی تربیت بدنی در مدارس ابتدایی ایران. [رساله‌ی دوره‌ی دکتری برنامه ریزی درسی دانشکده‌ی روان شناسی و علوم تربیتی]. تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- دفتر همکاری های بین المللی (۱۳۷۵). وضعیت تربیت بدنی در سایر کشورها، وزارت آموزش و پرورش. سیلرو و همکاران (۱۳۷۲). برنامه ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر. ترجمه‌ی غلامرضا خوئی نژاد. مشهد: آستان قدس رضوی.
- شفیع نیا، پ (۱۳۸۳). طراحی الگویی برای محتوای تدریس و ارزش یابی درس تربیت بدنی در مدارس راهنمایی دخترانه‌ی ایران [رساله‌ی دوره‌ی دکتری دانشکده‌ی تربیت بدنی و علوم ورزشی]. تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- قورچیان، ن (۱۳۷۴). سیمای روند تحولات برنامه‌ی درسی به عنوان یک رشته‌ی تخصصی از جهان باستان تا جهان امروز. تهران: مؤسسه‌ی پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.
- گروه برنامه ریزی درسی تربیت بدنی. راهنمای برنامه‌ی درسی تربیت بدنی دوره‌ی ابتدایی (۱۳۷۹). سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
- مهر محمدی، م (۱۳۸۱). برنامه‌ی درسی، نظر گاه ها، رویکردها و چشم اندازها. مشهد: مؤسسه‌ی چاپ و نشر آستان قدس رضوی.
- یار محمدیان، محمد حسین (۱۳۷۹) اصول برنامه ریزی درسی، تهران: نشر یادواره کتاب.
- American Alliance for Health, Physical education, Recreation and Dance (2001) NCAT program standards initial and advanced program in physical education
- Australian council for Health, Physical education and Recreation (2003) www.Achper.Org.Av
- Beauchamp, George (1981) curriculum theory, FE Peack publisher Inc.
- Jewett, Ann and et al (1995) the curriculum process in physical education, McGraw-Hill
- Kellay and Melograno (2004) developing physical education curriculum
- Macoy, Alison (1996) Framework for physical education in state mississippi department of education Mississippi – file://A:/phedal. htm
- Framework for PhysicaleducationAmerca (1999)
http://www.sasked.gov.sk.ca/docs/physed/physed15ep_intro. html
- Framework for physical education (2001) international council for health, physical education, recreation, sport and dance-Framework for physical education in new jersy department of education
- Framework for physical education in lerland (1999).

Hardman, ken (2005) global vision of the situation, trends, and issues of sport and physical education in school, university college worcester.

Lewy, Arie (1992) the international encyclopedia of curriculum, pergamon press.

Mark Jimu Tembo (2002) physical education curriculum for malawi. Blacksburg, virginia

Nikolay, pauli (1997) wisconsin's model academic standards of physical education, department of public instruction.

Physical education model content standards for california, public schools (2004).

pomela gach (2003) Effect physical education, champaign Li Human Kinwtics